

ks. prof. zw. dr hab. Janusz Kręcidło MS
Kierownik Katedry Egzegezy Nowego Testamentu
Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie

Recenzja dorobku habilitacyjnego dr Anny Rambiert-Kwaśniewskiej w perspektywie spełniania wymagań stawianych przez Ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. 2018 poz. 1668) (Rozdział 3, artykuły 218-226)

Recenzja zawierać będzie następujące elementy: 1) Prezentacja Kandydatki do stopnia doktora habilitowanego; 2) Ocena osiągnięcia naukowego, będącego podstawą do postępowania habilitacyjnego; 3) Ocena innych osiągnięć naukowych, popularyzatorskich i organizacyjnych; 4) Ocena spełniania przez Kandydatkę wymagań ww. ustawy; 5) Podsumowanie i wniosek końcowy.

1) Prezentacja Kandydatki do stopnia doktora habilitowanego

Doktor Anna Rambiert-Kwaśniewska uzyskała bardzo wszechstronne i gruntowne wykształcenie w polskich i zagranicznych ośrodkach naukowych. W 2009 r. uzyskała na Uniwersytecie Wrocławskim tytuł zawodowy licencjusza filologii klasycznej i kultury śródziemnomorskiej. Był on uwieńczeniem trzyletnich studiów odbywanych w tej instytucji

naukowej. Równolegle Kandydatka studiowała na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Studia te uwieńczyła uzyskaniem stopnia magistra teologii biblijnej w tym samym 2009 r. Z tymi dwoma wrocławskimi uczelniami związana jest jej dalsza kariera naukowa. Zdobywała w nich kolejne stopnie awansu naukowego w teologii biblijnej i filologii klasycznej (w 2011 r. magisterium z filologii klasycznej i licencjat kanoniczny z teologii biblijnej; w 2013 r. stopień doktora nauk teologicznych na PWT; w 2017 r. stopień doktora nauk humanistycznych na Wydziale Filologicznym UWr). W prowadzonej pracy naukowej Kandydatka bardzo umiejętnie łączy obie dyscypliny nauki – nauki biblijne i filologię klasyczną.

Od 2014 r. Kandydatka jest zatrudniona w charakterze adiunkta w Katedrze Teologii Nowego Testamentu na PWT we Wrocławiu. Zatrudnienie w tej jednostce poprzedzone było prowadzeniem zajęć dydaktycznych na zlecenie, począwszy od 2010 r. Przedmiotem zajęć dr Rambiert-Kwaśniewskiej były zwłaszcza języki biblijne. W latach 2010-2016, podczas studiów doktoranckich na Uniwersytecie Wrocławskim, Kandydatka prowadziła zajęcia z zakresu języka greckiego, paleografii greckiej, geografii śródziemnomorskiej itp.

Przedstawione tu dane pozwalają skonkludować, że dr Anna Rambiert-Kwaśniewska posiada bardzo dobre wykształcenie w zakresie teologii biblijnej oraz filologii klasycznej, która jest z punktu widzenia biblistyki ważną nauką pomocniczą. Kandydatka podczas studiów w Polsce odbywała pobyty naukowe we Włoszech, Grecji, Wielkiej Brytanii i Izraelu, co z pewnością przyczyniło się do wszechstronnego poszerzania jej horyzontów i nie pozostało bez znaczenia na jakość prowadzonych badań.

2) Ocena osiągnięcia naukowego, będącego podstawą do postępowania habilitacyjnego

Jako podstawę do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego w dziedzinie nauki teologiczne i dyscyplinie nauki biblijne, dr Anna Rambiert-Kwaśniewska przedstawiła obszerną monografię naukową (580 stron): *Terminologia tekstualna w Biblii Hebrajskiej i Septuagincie. Szaty, dodatki i tekstylia użytkowe*, Wydawnictwo Chronicon: Wrocław 2023.

Monografia ta jest uwieńczeniem jej wieloletnich badań nad tekstyliami bliskowschodnimi i biblijnymi. Nie jest ona jednak – zgodnie z zapowiedziami – jeszcze ostatnim słowem Autorki w tym obszarze badawczym. Głównym celem badań opublikowanych w tej książce był opis terminów tekstylnych w ich kontekście historyczno-kulturowym i literackim. Opis ten służyć miał bardziej precyzyjnemu ukazaniu ich wymowy symbolicznej, teologicznej oraz potencjału

komunikologicznego. Każdy z referowanych w monografii etapów badań miał również swoje własne cele szczegółowe, wpisane w cel ogólny.

Monografia została napisana zgodnie z najwyższymi standardami naukowymi. Bardzo ważną rolę odgrywa w niej wstęp, w którym Autorka prócz celu badawczego umieszcza *status questionis*, gdzie referuje takie zagadnienia jak szaty i inne tekstylia w Biblii Hebrajskiej, w Qumran i w Septuagincie, żydowskie tekstylia a archeologia oraz współczesne kierunki badań nad szatami i innymi tekstami bliskowschodnimi i biblijnymi (s. 9-19). Szkoda, że przy składzie książki nie zastosowano we wstępie numerycznych rozszerzeń, jak to ma miejsce w rozdziałach, gdyż w obecnej formie wskazane zagadnienia figurują graficznie jako elementy odrębne od *status questionis*. Na uznanie zasługuje to, że Autorka dużo miejsca poświęca we wstępie zagadnieniom metodologicznym (s. 19-23). W przypadku biblijnych prac naukowych metodologia jest bowiem często słabszą ich stroną. W recenzowanej monografii widać wyraźnie samoświadomość metodologiczną dr Rambiert-Kwaśniewskiej. Nie jest to procedura metodologiczna zapożyczona przez Autorkę od innych, lecz wypracowana na przestrzeni wielu lat własnych badań nad terminologią dotyczącą tekstylnych surowców i włókien. Wprawdzie w opisie metody Autorka pisze o jej „silnie eklektycznym charakterze”, co może niekiedy kojarzyć się pejoratywnie, w mojej ocenie jednak, jest to bardzo mocną stroną prowadzonych przez nią badań. Ów „eklektyzm” polega bowiem na umiejętnym łączeniu procedur badawczych charakterystycznych dla podejścia diachronicznego i synchronicznego. W pracy zastosowane są bowiem z jednej strony elementy metody historyczno-krytycznej, z drugiej zaś analizy lingwistycznej, semantycznej i komparatystycznej. Zastosowanie tych narzędzi jest w mojej ocenie adekwatne do stawianych celów badawczych, gdyż pozwala wnioskować na płaszczyźnie historycznej, teologicznej i komunikologicznej.

We wszystkich rozdziałach analitycznych Autorka stara się zachować metodologiczną dyscyplinę, stosując tam, gdzie jest to możliwe następującą klasyfikację pojęć tekstylnych: szaty uniwersalne, odzienie wierzchnie, odzienie spodnie, szaty kultyczne, tekstylia żałobne, elementy tekstylne, tekstylne dodatki i tekstylia użytkowe. Uporządkowanie to w mojej ocenie w wysokim stopniu czyni zadość wymogowi metodologicznego rygoru i pozwala zachować przejrzystość i koherencję całej obszernej monografii.

Pierwszy rozdział książki zatytułowała Autorka „Szaty i stroje na starożytnym Bliskim Wschodzie i w Egipcie” (s. 25-57). Tytuł ten może przy pierwszym kontakcie być trochę mylący, gdyż sugeruje systematyczny i detaliczny przegląd szat i strojów na starożytnym Bliskim Wschodzie i w Egipcie, a zatem w bardzo rozległej przestrzeni geograficznej i czasowej. W istocie w tym wstępnym rozdziale Autorka podejmuje się zadania rekonstrukcji

żydowskiego stroju oraz ukazania jego ewolucji i znaczenia w oparciu o źródła pochodzące z bliskowschodniego środowiska. Uciekanie się do tych pozabiblijnych źródeł, pochodzących od ościennych narodów w odniesieniu do biblijnego Izraela, wynika z ograniczoności biblijnych danych, które pozwoliłyby z precyzją odtworzyć starożytny strój żydowski na różnych etapach dziejów. Ograniczoność biblijnych źródeł wynika z respektowania zawartego w Torze zakazu wykonywania przedstawień figuratywnych (Wj 20,4-6). Wobec takiego stanu rzeczy, Autorka musiała uciec się do danych źródłowych o bardzo różnej proveniencji i charakterze. W pracy zostały skonfrontowane ze sobą dane natury archeologicznej i historycznej, a mianowicie tekstylia kopalne, wyobrażenia na płaskorzeźbach, malowidła funeralne, wyobrażenia wykonywane techniką gliptyki, przedstawienia na stelach, dane literackie z tabliczek klinowych i papirusów i inne dane piśmienne. Świadomie Autorka pomija tu analizę tekstyliów użytkowych, gdyż będzie o nich traktować przy okazji analiz terminologicznych w kolejnych rozdziałach.

Prowadzone w tym rozdziale dociekania doprowadziły dr Rambiert-Kwaśniewską do kilku kluczowych konstatacji odnośnie do przeobrażeń, którym ulegały stroje żydowskie w starożytności. Stwierdzenie, że przeobrażenia te były bardzo powolne wydaje się słuszne. Nie mniej słuszna jest w mojej ocenie konstatacja, że w środowisku Żydów z terenu Palestyny panował w kwestii przeobrażeń strojów większy konserwatyzm niż wśród tych, którzy żyli w diasporach. Te wstępne badania pozwoliły Autorce wyodrębnić trzy zasadnicze etapy przeobrażeń żydowskich strojów w starożytności. Pierwszym było zaadaptowanie odzieżowych zwyczajów fenicko-syryjskich (XVI w. przed Chr.) oraz powszechne używanie w pierwszym tysiącleciu przed Chrystusem sukni koszulowej. Drugim przełomowym etapem był okres deportacji babilońskiej (VI w. przed Chr.), gdy Żydzi przyjęli i zaadaptowali niektóre zwyczaje odzieżowe z Mezopotamii. Po rozpowszechnieniu się zaś kultury hellenistycznej (przełom IV i III w. przed Chr.) przejęto wiele elementów stroju greckiego, a potem rzymskiego. Rozdział ten jako całość stanowi bardzo dobry wstęp do dalszych szczegółowych analiz prowadzonych w czterech kolejnych rozdziałach rozprawy.

Zgodnie z przyjętą w monografii konwencją, w trzech kolejnych rozdziałach dr Rambiert-Kwaśniewska poddaje analizie szaty, dodatki i tekstylia użytkowe, przyjmując za klucz podziału trójpodział Biblii Hebrajskiej (Tanachu) na Pięcioksiąg, zbiór Proroków i Pisma. W każdym z tych rozdziałów porządkuje analizowaną terminologię według takiego samego schematu: szaty uniwersalne, odzienie wierzchnie, odzienie spodnie, szaty kapłańskie (ewentualnie kultyczne), elementy tekstylne, tekstylia żałobne i pokutne, tekstylne dodatki, tekstylia użytkowe. W piątym zaś rozdziale, zatytułowanym „Szaty, dodatki i tekstylia

użytkowe w tzw. apokryfach LXX”, Autorka zastosowuje taką samą procedurę (w bardziej syntetyczny sposób), do starotestamentowych ksiąg obecnych w katolickim kanonie (za LXX) a nieobecnych w BH. Zasób zastosowanych pojęć greckich jest w tych księgach znacznie węższy niż analizowanych w poprzednich rozdziałach terminów hebrajskich i ich greckich ekwiwalentów. Proporcjonalnie mniejsza w odniesieniu do poprzednich trzech rozdziałów monografii jest tu też egzegetyczna uwaga, którą Autorka monografii im poświęca.

Jak ocenić taki układ treści analitycznych rozdziałów książki? Można na to zagadnienie spojrzeć z co najmniej dwóch punktów widzenia. Niewątpliwie przyjęty schemat jest bardzo przejrzysty i poszczególne rozdziały stanowią jako takie niezależne merytoryczne części. Czytelnik może dzięki temu wyrobić sobie pogląd na temat zakresu semantycznego analizowanych pojęć w księgach obecnych w poszczególnych częściach Starego Testamentu. Skoro jednak większość owych pojęć występuje we wszystkich trzech częściach Biblii Hebrajskiej, a ich greckie odpowiedniki w Septuagincie, to być może słusznym byłoby sporządzenie katalogu tych pojęć dla całości analizowanych źródeł (BH + LXX). Następnie można by badać je przekrojowo, eksponując ich nacechowania znaczeniowe w poszczególnych starotestamentowych księgach i ich grupach, a potem konfrontować je w perspektywie biblijnych kanonów przyjętych przez poszczególne religijne denominacje. Takie ujęcie wymagałoby jednak głębszej analizy porównawczej. Podając tę propozycję, nie umniejszam procedury metodologicznej przyjętej przez Autorkę monografii. W ostatnim rozdziale wykazała bowiem, że szczegółowe analizy prowadzone w zaproponowanym przez nią kluczu służą do formułowania ogólnych wniosków dotyczących całości analizowanych źródeł.

Gdy idzie o analizy poszczególnych terminów odnoszących się do szat, dodatków i tekstyliów użytkowych, w kolejnych rozdziałach książki, dr Rambiert-Kwaśniewska prowadzi je według precyzyjnie ustalonej procedury badawczej. W przypadku każdego z nich Autorka podaje na początku zestawienie tabelaryczne wszystkich wystąpień w danej części BH oraz ich greckie odpowiedniki zastosowane w LXX. Kolejnym krokiem jest wnioskowanie o znaczeniu danego słowa w oparciu o jego etymologię. Daje się zauważyć dużą predylekcję Autorki do tego typu badań, gdyż skrupulatnie analizuje je w odniesieniu do pokrewnych terminów w innych językach semickich i indoeuropejskich. Kolejnym etapem w przypadku każdego terminu, określanym przez Autorkę jako „omówienie terminologii” jest analiza jego znaczenia w kontekście występowania w danym źródle. Pozwala to wydobywać bogatą semantykę badanego terminu oraz wyciągać wnioski odnośnie do komunikologicznej natury określonego stroju lub jego elementu. Analizy te są bardzo dobrze prowadzone. Nie są one bynajmniej „sztuką dla sztuki”. Autorka bowiem ukazuje, że badana terminologia nie jest tylko nośnikiem

komunikatów i symboliki, lecz także – a może nawet przede wszystkim – treści głęboko teologicznych.

Z oczywistych względów, nieco zmodyfikowaną procedurę badawczą przyjmuje Autorka w piątym rozdziale rozprawy, w którym analizuje terminologię dotyczącą odzienia i tekstyliów w apokryficznych księgach ST, napisanych oryginalnie w grece hellenistycznej lub zachowanych w tej wersji językowej. Podążając tym samym szlakiem, co w poprzednich trzech rozdziałach – szaty uniwersalne, odzienie wierzchnie, odzienie spodnie, szaty kultyczne, tekstylia żałobne i pokutne, tekstylne dodatki, tekstylia użytkowe – Autorka analizuje terminy przyporządkowane do tych domen w kontekście ich występowania. Okazuje się, że zasób zastosowanych słów greckich jest tu o wiele węższy niż w przypadku ekwiwalentów greckich używanych przez tłumaczy ksiąg BH na tenże język. Rezultatem tych analiz jest przeświadczenie Autorki, że zastosowana w tych księgach przedmiotowa terminologia odzwierciedla naturalny język używany w codziennej komunikacji. Pozwala to wnioskować, że również tłumacze Tanachu na grekę hellenistyczną kierowali się taką samą zasadą doboru słownictwa. Decydująca jest tu zatem codzienna egzystencja zanurzona w świat kultury hellenistycznej. Chociaż wnioski te nie wyglądają wielce odkrywczo, są jednak nie do przecenienia. Uświadamiają bowiem, że teologia biblijna nie jest zawieszona w próżni, lecz głęboko zakorzeniona w ludzkiej egzystencji. Wyalienowywanie przez tłumacza tekstu z jego kulturowego kontekstu na rzecz budowania teoretycznego teologicznego systemu jest praktyką obcą biblijnym autorom i tłumaczom.

Samo sformułowanie tytułu ostatniego rozdziału książki „Szaty i tekstylia użytkowe a tekst Starego Testamentu” nie zdradza tego jak jest on ważny i kluczowy dla całej procedury metodologicznej zastosowanej przez Autorkę. Monografia bowiem mogłaby obyć się bez tego rozdziału. Czytelnik, który pomyślnie przebrnął przez lekturę poprzednich pięciu rozdziałów uzyskuje świetnie sporządzoną detaliczną mapę odnośnej starotestamentowej terminologii dotyczącej szat użytkowych i tekstyliów na podstawie szczegółowych analiz natury statystycznej, etymologicznej, lingwistycznej, semantycznej, teologicznej i komunikologicznej. Musiałby jednak samodzielnie wykonać ogromną pracę intelektualną, by niejako zsynchronizować zawarte w kolejnych rozdziałach analizy w kanonicznej perspektywie całego Starego Testamentu (BH i LXX). Tymczasem, jak już zauważyłem powyżej, w szóstym rozdziale Autorka nie tylko podsumowuje całościowo dotychczasowe analizy, ale wyciąga bardzo ważne wnioski na kilku płaszczyznach.

Po pierwsze, zauważa, że tłumacze Septuaginty nie ograniczają się do formalnego przekładu hebrajskiego słownictwa odnoszącego się do analizowanego w monografii obszaru

badawczego, lecz dokonują inkulturacji wyjściowych pojęć na ekwiwalenty wskazujące na ich desygnaty w kulturze hellenistycznej. Wnioski te wpisują się bardzo dobrze w powszechne dziś w świecie biblistów przekonanie, że Septuaginta nie jest tylko mniej lub bardziej dosłownym przekładem Biblii Hebrajskiej, lecz stanowi jej interpretację, będącą inkulturacją orędzia biblijnego w kategorii hellenistyczne.

Po drugie, dokonana w całości rozprawy praca analityczna, zaprasza tłumaczy Biblii na języki nowożytny do przemyślenia zastosowanej w przekładach terminologii związanej z ubiorem i być może naniesienia stosownych korekt.

Po trzecie, rezultatem badań opisanych w monografii jest uwrażliwienie czytelników Biblii, że za używanymi tam tekstylnymi terminami stoją bardzo ważne komunikaty kulturowe, np. rodzaj noszonego ubioru określa społeczny status opisywanego bohatera. Strój sygnalizuje zatem jaki społeczny prestiż (honor) posiada dana osoba i pozwala lepiej zrozumieć społeczne interakcje, w które wchodzi. Dotyka to obszaru badań antropologii kulturowej, nauki stosowanej dziś coraz odważniej w biblistyce. Solidne badania językowe, zawarte w recenzowanej monografii, stanowią bardzo dobry fundament do odważnego pójścia jeszcze dalej ze świadomością, że każdy tekst powstaje w ściśle określonej kulturze i jedyną właściwą hermeneutyką jego interpretacji jest przyporządkowywanie użytym w nim terminom desygnatów pochodzących z tamtej kultury.

Po czwarte, Autorka monografii pokazuje na licznych przykładach, że stroje nie są obojętne teologicznie. Za używanymi terminami stoi bowiem zawsze potencjał teologiczny. Zważywszy na to, że Biblia jest przede wszystkim księgą wiary, wiara właśnie stanowi klucz hermeneutyczny do analizy wszystkich obecnych w niej terminów i szerszych wypowiedzi.

Konkludując ocenę monografii przedstawionej przez dr Rambiert-Kwaśniewską jako główne dokonanie naukowe, stwierdzam z przekonaniem, że w całości spełnia ona to wymaganie. Jest to oryginalna rozprawa o wysokim rygorze metodologicznym. Odzwierciedla dużą erudycję Autorki, która wyśmienicie realizuje postawione sobie cele badawcze.

3) Ocena innych osiągnięć naukowych, popularyzatorskich i organizacyjnych

Dorobek Kandydatki we wszystkich wskazanych w nagłówku obszarach jest imponujący. Cechą charakterystyczną pracy badawczej dr Rambiert-Kwaśniewskiej jest dobry warsztat metodologiczny w zakresie językoznawstwa. Drugą ważną cechą jest solidne wykorzystywanie starożytnych źródeł i odważne konfrontowanie się z opiniami innych badaczy. Świadczy to o dużej dojrzałości naukowej.

Publikacje przedstawione przez Kandydatkę można uporządkować w kilku obszarach tematycznych, wpisujących się w całości w dyscyplinę nauki biblijnej i odzwierciedlających jej naukowe zainteresowania (podaję za autoreferatem): translatoryka biblijna, terminologia tekstylna, Paweł z Tarsu a hellenizm, kwestie rodzinne i kobiece, studia semantyczne. Nie będę tutaj szczegółowo recenzował poszczególnych monografii i artykułów. Chcę jednak stwierdzić, że w każdym ze wskazanych obszarów Autorka wykazała się dużym kunsztem egzegetycznym. Przedstawione do oceny monografie i artykuły odzwierciedlają bardzo wysoki warsztat naukowy Kandydatki. Jest to dorobek obfity pod względem ilościowym. Prócz głównego dokonania naukowego, Kandydatka przedstawiła cztery monografie (w tym opublikowana rozprawa doktorska), pięć artykułów w pracach zbiorowych, siedemnaście artykułów w czasopiśmie naukowych (w tym cztery w języku angielskim i jeden we włoskim), jeden artykuł recenzyjny, siedem recenzji naukowych, dwa sprawozdania z wydarzeń naukowych. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych Kandydatka wygłosiła dwadzieścia referatów na konferencjach krajowych i międzynarodowych. Uczestniczyła także w organizacji pięciu konferencji naukowych. Jest wykonawcą w jednym międzynarodowym projekcie badawczym. Uczestniczyła także w pięciu innych projektach/zespołach badawczych. Jest członkiem pięciu stowarzyszeń naukowych krajowych i zagranicznych. Odbyła dwa staże naukowe w jednostkach zagranicznych (Malta, Włochy) (w tym jeden przed obroną doktoratu). Jest członkiem redakcji dwóch prestiżowych czasopiśmie naukowych (WPT i Verbum Vitae). O jakości pracy badawczej naukowca świadczy rezonans jaki wywołują jego badania w świecie nauki, co mierzone jest przez liczbę cytowań. W wykazie publikacji Kandydatka podaje ich dwadzieścia.

Doktor Rambiert-Kwaśniewska jest bardzo wziętą popularyzatorką wiedzy biblijnej. Opublikowała dotychczas pięć monografii popularnonaukowych i siedemdziesiąt osiem artykułów tego rodzaju. Ponadto z dużym zaangażowaniem popularyzuje biblijną wiedzę w radio i telewizji. Trzykrotnie prowadziła biblijne warsztaty i dwukrotnie była zaangażowana w inne projekty popularyzujące Biblię.

4) Ocena spełniania przez Kandydatkę wymagań ww. ustawy

Przedstawiona w recenzji prezentacja kwalifikacji naukowych Kandydatki pozwoliła mi wyrobić sobie przekonanie, że spełnia ona wymagania ustawy o szkolnictwie wyższym z 2018 r., zapisane w 219 artykule. Po pierwsze, dr Rambiert-Kwaśniewska posiada stopień doktora (podwójny) (art. 219, ust. 1.1). Po drugie, przedstawiła do oceny monografię stanowiącą znaczny wkład w rozwój dziedziny nauki teologicznej, w dyscyplinie nauki biblijnej (art. 219,

ust. 1.2). Monografia ta została opublikowana w wydawnictwie znajdującym się w ministerialnym wykazie. Po trzecie, Kandydatka wykazała się istotną aktywnością naukową w więcej niż jednej uczelni, w tym także w zagranicznych instytutach naukowych (art. 219, ust. 1.3).

5) Podsumowanie i wniosek końcowy

Podsumowując wszystkie wątki podjęte w tej recenzji, stwierdzam z całym przekonaniem, że dr Anna Rambiert-Kwaśniewska spełnia w wysokim stopniu wszystkie ustawowe wymagania stawiane osobom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Dlatego też wnioskuję o dalsze procedowanie postępowania habilitacyjnego i nadanie Kandydatce tego zaszczytnego i w pełni zasłużonego stopnia naukowego.

Warszawa, 25. 07. 2024 r.

